

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 06 | pp. 47-51 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

KORXONALAR IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA DIVERGENT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DAVLAT TOMONIDAN RAG'BATLANTIRISH MEXANIZMLARI

Utkirov Anvar Utkirovich

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishda divergent texnologiyalardan foydalanish va davlat tomondan rag'batlantirish mexanizmlari yoritilgan va milliy iqtisodiyotni tartibga solishda bir qator usullar keng keltirilgan

Kalit so'zlar: iqtisodiy samaradorligi, divergent texnologiyalardan foydalanishning davlat tomonidan tartibga solish, raqobatni himoya qilish, Endogen iqtisodiy o'sish nazariyasi.

Abstract: This article highlights the use of divergent technologies in increasing the economic efficiency of enterprises and government incentive mechanisms, and also presents in detail a number of methods for regulating the national economy.

Key words: economic efficiency, government regulation of the use of divergent technologies, protection of competition, theory of endogenous economic growth.

Kirish. Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishda divergent texnologiyalardan foydalanishning davlat tomonidan tartibga solish deganda davlatning jamiyat a'zolari ehtiyojlarini qondirish darajasini oshirish uchun cheklangan iqtisodiy resurslaridan yanada samarali foydalanishni ta'minlovchi, umumiy iqtisodiy muvozanatga erishishga yo'naltirilgan, ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish bo'yicha faoliyati tushuniladi.

Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning asosiy maqsadi iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, mavjud tuzumni mamlakat ishida va xalqaro maydonda mustahkamlash va uni o'zgarib turuvchi sharoitga moslashtirish hisoblanadi.

Davlatning iqtisodiy vazifalaridan quyidagi ikki turini ajratib ko'rsatish mumkin:

1) bozor tizimining samarali amal qilishiga imkon tug'diruvchi huquqiy asos va ijtimoiy muhitni ta'minlash;

2) raqobatni himoya qilish.

Davlatning boshqa vazifalari iqtisodiyotni tartibga solishning umumiy tamoyillaridan kelib chiqadi. Bu yerda davlatning uchta vazifasi alohida ahamiyatga ega:

1) daromad va boylikni qayta taqsimlash;

2) resurslarni qayta taqsimlash;

3) iqtisodiyotni barqarorlashtirish, ya'ni iqtisodiy tebranishlar vujudga keltiradigan inflatsiya va bandlilik darajasi ustidan nazorat qilish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish.

Davlat milliy iqtisodiyotni tartibga solishda bir qator usullardan foydalanadi. Bu usullarni umumlashtirib quyidagicha guruhlash mumkin:

- ❖ bevosita ta'sir qilish usullari;
- ❖ bilvosita ta'sir qilish usullari;
- ❖ tashqi iqtisodiy usullar.

Soliqlar yordamida davlat tomonidan tartibga solish tanlangan soliq tizimiga, soliq stavkasi darajasiga hamda soliq turlari va soliq to'Mashda berilgan imtiyozlarga bog'liq bo'ladi. Davlat iqtisodiyotni tartibga solish vositasi sifatida budjet xarajatlaridan ham foydalanadi. Bunga birinchi navbatda, davlat kreditlari, subsidiyalari va kafolatlari, hamda xususiy sektordan tovarlarni sotib olishga qilinadigan sarflar misol bo'ladi. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish tashqi iqtisodiy usullar yordamida ham amalga oshiriladi. Bunda maxsus vosita va dastaklar orqali mamlakatning tashqi dunyo bilan amalga oshiriladigan xo'jalik aloqalariga bevosita ta'sir ko'rsatiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. A.Smit davlatning iqtisodiy jarayonlarga har qanday aralashuvi oxir-oqibatda faqat vaziyatni yomonlashtiradi deb hisoblaydi. Masalan, davlat tomonidan belgilangan tashqi savdo tartib-qoidalari milliy iste'molchilarga faqat zarar keltirishi mumkin. Haqiqatdan ham importga boj to'lovi milliy ishlab chiqaruvchilarga ustunlik berib, ularning chet el sheriklariga nisbatan raqobatlashuv qobiliyatini oshiradi.

Ammo bu oxir- oqibatda ishlab chiqarishning ancha yuqori xarajatlari va past sifatining saqlanib qolishiga olib keladi. Bundan past sifatli va narxi qimmat tovarlarni sotib olishga majbur bo'lgan milliy iste'molchilar zarar ko'radilar. A.Smitning «Tinch qo'yish» nazariyasi 1929-1933-yillarda bozor iqtisodiyotiga asoslangan deyarli barcha mamlakatlarni qamrab olgan iqtisodiy inqiroz davrida tanqidga uchradi. Iqtisodiy tanazzul va ommaviy ishsizlik davlatning iqtisodiy jarayonlarga aralashuvini kushaytirishni taqozo qildi

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada iqtisodiy rivojlanishning asosiy tushunchalarini, iqtisodiy qonunlar va tamoyillarini, iqtisodiy o'sish va rivojlantirishni solishtirishda chuqur tahlil qilish, iqtisodiy o'sishda nazariy va empirik yondashuvlarni, iqtisodiy o'sish modellarini va ulardan foydalanishning nazariy va metodologik asoslarini yoritishga asosiy e'tibor qaratilgan

Tahlil va natijalar. Iqtisodiy o'sish zamiridagi zamonaviy iqtisodiy nazariyada odatda tabiiy ahamiyatga ega ishlab chiqarish hajmining real tushib ketishi va qisqa muddatli ravnaqi emas, balki uzoq muddatli vaqt oralig'idagi ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojlanishiga bog'liq ishlab chiqarish real hajmi tabiiy darajasining uzoq muddatli o'zgarishi tushuniladi. Bunday hollarda o'qitish predmeti bir uzoq muddatli muvozanat holati boshqasi tomon harakatlanishi bilan izohlanadigan ishlab chiqarish potensial hajmining o'sishi hisoblanadi. Bunday yondashuvda iqtisodiy o'sish sur'ati va takliflar omili diqqat markazida turadi. Real iqtisodiy o'sish tahlilida o'qitish predmeti iqtisodiy dinamikani aniqlovchi omillargina emas, shuningdek tarmoqlar va takror ishlab chiqarish proporsiyasining o'zgarishi, iqtisodiy o'sish jarayonidagi institutsional tuzilmalar

transformatsiyasi, o'sish sur'atlarini to'xtatib turish yoki rag'batlantirish bo'yicha davlat siyosati, real ishlab chiqarish potensial ishlab chiqarish hajmidan ortda qolishi sabablari va boshqalar ham bo'lishi mumkin.

Bugungi kunda takror ishlab chiqarishning ekologik tipi mavzusi tobora dolzarblik kasb etmoqda. Bu o'rinda shuni anglashimiz lozimki, insonning tabiatga tajovuzi shunchalik chuqurlashib ketdiki, buning natijasida insonlar hayotiga salbiy ta'sir etuvchi, ortga qaytarib bo'lmaydigan jarayonlar yuzaga kelmoqda. Mavjud tartib-qoidalarni buzganlik uchun turli ta'sir choralari qo'llashni ifoda etuvchi, xo'jalik faoliyatining ekologik tipini rag'batlantirish ham, o'ziga xos dolzarb mavzulardan hisoblanadi.

Milliy iqtisodiyotni raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha tizimli tadbirlar belgilangan bo'lib, unda dastlab real sektordagi tovar va mahsulotlarni eksport qiluvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlash, ularni tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini ta'minlash, qat'iy tejamkorlikni qo'llash, mahsulot tannarxi va xarajatlarini pasaytirishni rag'batlantirish, shu jumladan, energiya tejamkorligini samarali tizimini qo'llash va energiya sig'imini qisqartirish bo'yicha choralar, ichki bozorda yalpi talabni rag'batlantirish va boshqalar belgilangan edi.

Endogen iqtisodiy o'sish nazariyasi maktablarining quyidagi xulosa va takliflari innovatsion iqtisodiyotga o'tish sharoitida O'zbekiston Respublikasi uchun foydali deb hisoblaymiz. Ularga:

- iqtisodiy o'sishni ta'minlash iqtisodiyotda erkin raqobatni, ishchi kuchi harakatchanligiga, firmalarni bozorga kirish va undan chiqish imkoniyatlariga, o'z mahsulotlari va texnologiyalarini doimo takomillashtirib, yangi innovatsion tovarlarni taklif etib bozorda o'z o'rinlariga ega bo'lish shart-sharoitlariga bog'liq. Bu tovar va texnologiyalar keyinchalik butun iqtisodiyotga tarqalib umumiy mehnat unumdorligini o'sishini rag'batlantiradi;

- jadallashgan iqtisodiy o'sishni ta'minlash iqtisodiyotning ochiqligiga, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish hisobiga zamonaviy texnologik tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish imkoniyatlariga bog'liq. Jahon ta'lim tizimiga va faniga integratsiyalash, rivojlangan g'arb mamlakatlarining yetakchi mutaxassislarini takror ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilish zarur;

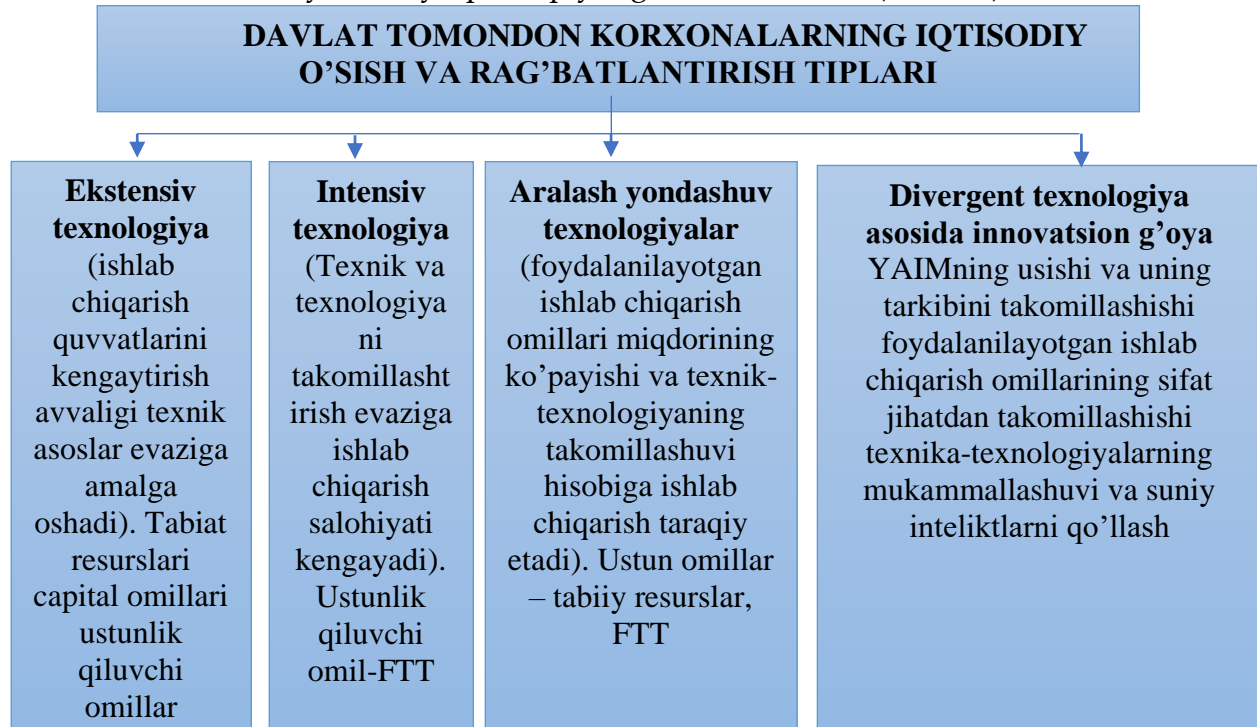
- ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashni rivojlantirish jarayonida uni bozor talablariga moslash, zamonaviy texnologiyalar va birinchi o'rinda raqamli iqtisodiyotga kadrlar tayyorlash - mehnat unumdorligini o'sishining zaruri shartidir;

- iqtisodiy o'sish atrof-muhitga tabiatga nisbatan hurmatda bo'lishni talab etadi. Atrof-muhitni ifloslanishi nafaqat aholi turmush darajasini yomonlashuviga olib keladi, balki iqtisodiyot uchun ham og'ir yuk bo'ladi;

- iqtisodiyotda samarali faoliyat olib boruvchi bozor institutlarini vujudga keltirish lozim. Iqtisodiyotni rivojlantirish uchun unda samarali faoliyat olib boruvchi, xususiy mulk manfaatlarini himoya qiluvchi bozor institutlarisiz katta miqdorda investitsiyalarni jalb etib bo'lmaydi. Bunday institutlar raqobatbardosh, qonun ustuvorligini va barqarorligini ta'minlovchi qarama-qarshi tuzilmalarga ega bo'lgan siyosiy tizim mavjud bo'lishini talab etadi.

Innovatsion iqtisodiy o'sish YAIMning o'sishi va uning tarkibini takomillashtirish, foydalanilayotgan ishlab chiqarish omillarining sifat jihatdan yangilanishi, texnika-

texnologiyaning mukammallashuvi inson va intellektual kapital mavqeyining ortishi evaziga sodir bo'ladi. Ustun omillar innovatsion investitsiyalar, rag'batlantirish, bilim va ko'nikma rivojlanish institutlari tuzulmasi korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishda divergent texnologiyalardan foydalanishning davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmlari tarkibiy nazariy tiplari quydagicha tasvirlandi (1-rasm.)

1-rasm. Davlat tomondan korxonalarining iqtisodiy o'sish va rag'batlantirish mexanizm tiplari

Texnologik bazisga ega yangiliklardan keng foydalanish, ishlab chiqarish va iqtisodiy faoliyatni tashkil etishni rag'batlantirish, ichki xo'jalik tizimida innovatsion faoliyatga undovchi institutsional va raqobat muhitining amalda mavjudligini belgilab beradi. Ishlab chiqarish bazasini uzluksiz tarzda yangilab borish va muttasil yangi mahsulotlar ishlab chiqarishni ta'min etuvchi innovatsion investitsiyalar barqaror iqtisodiy o'sish sifatiga erishish va pirovardida jamiyat farovonligini oshirishda muhim o'rin egallaydi. Innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish ishlab chiqarish faoliyatining o'ziga qo'shimcha mulkiy, pul va aqliy qo'yilmalarsiz amalda mumkin bo'lmagan ishlab chiqarishni yangilashga asoslanadi.

Shunday qilib, konvergent (hamda divergent) tarkibiy tuzilmaviy o'zgarishlar mezonlari bo'lib, ulaming omillarining harakat ta'sirini tavsifini farqlash belgilari bo'lib hisoblanadi:

1. Takror ishlab chiqarish mezonlari (jamg'arish normasi, avtonom investitsiyalar, asosiy kapitalning yoshi va eskirishi, jadallashtirilgan amortizatsiya). Ushbu mezonlar sanoatni modernizatsiyalash va sanoat "sakrash" lari imkoniyatlarini baholash- yalpi ishlab chiqarish vositalarini yangilash va mehnat unumdorligini tubdan oshirish, texnika va texnologiyalarning yangi avlodlarini yangilash hisobiga YAIM hajmini oshirish bo'lib hisoblanadi.

2. Iqtisodiyotning innovatsiyalarga nisbatan sezgirliги mezonlari bo'lib (ixtirolami tijoratlashtirish intensivligi, innovatsiyalami transferi). Ushbu mezonlar yordamida iqtisodiyotning texnologik mukammal mosligini baholash mumkin. Yakuniy natijada, texnologik tuzilishdagi ijobiy o'zgarishlar ishlab chiqarilgan qo'shimcha qiymatning tarkibiy tuzilmasini, firmalarning iqtisodiy samaradorligini, ijtimoiy guruhlar tarkibini o'zgarishida ifodalanadi.

3. Diversifikatsiyalash mezonlari (investitsiyalar turlari va manbalarini, shu jumladan xorijiy investitsiyalarning ishlab chiqarishni tarmoq va texnologik diversifikatsiya qilish, importga qaramlik). Ushbu mezonlar iqtisodiyotni texnologik modernizatsiya qilishni eng rivojlangan mamlakatlar darajasiga olib chiqish imkoniyatlaridan dalolat beradi.

4. Bozor mezonlari (zarar ko'rib ishlayotgan korxonalarining ulushi, innovatsion sektorda davlat va xususiy investitsiyalarning ulushi nisbati, unda kichik va katta biznesning ulushi, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasining holati). Ushbu mezonlarning o'mi innovatsion tadbirkorlik sohasida bozor mexanizmlarini rivojlantirish darajasi, va ularning ijobiy tarkibiy tuzilmaviy o'zgarishlarga ta'sirini aniqlash.

5. Ijtimoiy mezonlar (innovatsion ilmiy-tadqiqotlar va ishlanmalar sohasida ishchi kuchining miqdor va sifat ko'rsatkichlari), bu bilan iqtisodiyotda yalpi mehnat omilining samaradorligi salohiyatini oshirishni baholash mumkin.

6. Institutsional mezonlarlar (yuqori texnologiyali sohalarda samarali soliq innovatsion rag'batlantirish, davlat kafolatlari va subsidiyalari, davlat-xususiy sherikliklarining mavjudligi) tarkibiy tuzilmaviy o'zgarishning dastlabki asoslari sohalararo va tarmoqlararo kapital harakatini belgilovchi norma va qoidalardan dalolat beradi.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, har ikkala konvergent va devirgent tarkibiy tuzilmaviy o'zgarishlar, birinchi navbatda, iqtisodiyotda texnologik va takror ishlab chiqarish proporsiyalarida chuqur tarkibiy o'zgarishlarga olib keladi va global tovar ishlab chiqarish zanjirlarida o'z o'mini o'zgartiradi. Ilmiy-texnik taraqqiyotining konvergent-texnologik bosqichi bilan bog'liq innovatsion o'zgarishlar yangi tarmoq tarkibiy tuzilmalami shakllanishiga keng imkoniyatlarini ochib beradi va bu tarkibiy tuzilmaviy o'zgarishlarning xususiyatlarini o'zgartiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Штайнер А., Айрис Р., Бэсса С.И. др На встречу «зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности /: ЮНЕП/Грид Арендаль. 2011.С. 17.
2. Хайдаров Н.Х., Иктисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солик муносабатларини такомиллаштириш масалалари. Иктисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. - Т.: 2003. 29 б.
3. Томас В и др. Качество роста. Всемирный Банк, Изд. "Весь мир". М., 2002.
4. <https://www.imv.uz/>
5. <http://tcmf.uz/pages/view?q=%2Fuz%2Fpages%2Fview&slug=moliyachi-malumotnomasi>
6. www.lex.uz

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

